

Dr hab. Jan L. Bednarczyk, prof. PŚk
Katedra Ekonomii i Finansów
Wydział Zarządzania i Modelowania Komputerowego
Politechnika Świętokrzyska w Kielcach

Kielce, dnia 1 czerwca 2024 roku

Recenzja

rozprawy doktorskiej autorstwa mgr. Littlejohna Reida, pt. *The Effect of Expected Demand on Employment in the United States*, przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. UEK dr. hab. Piotra Stanka (promotor) oraz dr Marty Sordyl (promotor pomocniczy).

Podstawą przygotowania recenzji jest pismo z Centrum Kształcenia Doktorantów i Obsługi Postępowań Doktorskich Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr RDC.600.33P.3.2024 z dnia 25 kwietnia 2024 r. w sprawie powierzenia mi (na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse UEK w Krakowie z dnia 22 kwietnia 2024 r.) obowiązków recenzenta rozprawy doktorskiej mgr. Littlejohna Reida pt. *The Effect of Expected Demand on Employment in the United States*. Ocena została dokonana pod kątem określenia przeze mnie, czy przedstawiona rozprawa spełnia wymogi określone w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2022 r., poz. 574, z późniejszymi zmianami), przywoływanej w tekście recenzji jako Ustawa.

1. Ocena aktualności, doboru obszaru badań i struktury dysertacji.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Littlejohna Reida, napisana w języku angielskim, jest opracowaniem naukowym liczącym 150 stron tekstu (w tym 18 stron pozycji bibliograficznych) oraz 42 strony załączonych do pracy wyników analizy regresji, opartej na szacowaniu parametrów 16 modeli ekonometrycznych. Na całość pracy składa się wprowadzenie, zawierające również hipotezę badawczą, przegląd literatury, pięć rozdziałów merytorycznych, wnioski wynikające z podjętych badań, bibliografia, załącznik z wynikami badań empirycznych a także zamieszczone na początku pracy spisy tabel i spisy wykresów. Praca zawiera w sumie 30 tabel (łącznie z tabelami zamieszczonymi w Aneksie jest ich 71) oraz 14 wykresów, które odpowiednio zinterpretowane wzbogacają jej treść i pozwalają czytelnikowi łatwiej śledzić wywody Doktoranta. Należy zauważyć, że ilość zawartego, przetworzonego i zinterpretowanego w pracy materiału liczbowego jest znaczna, co nadaje pracy charakter teoretyczno-empiryczny.

Praca podejmuje tematykę aktualną i o dość znaczącej doniosłości naukowej. Doktorant poddaje analizie i ocenie determinanty zmian ogólnego poziomu zatrudnienia w Stanach Zjednoczonych. Zmiany te, jak pisze Doktorant, zwłaszcza skutkujące znacznym

wzrostem bezrobocia, wywierają daleko idący wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa, w tym na poziom jego zdrowotności, przestępczość, ilość samobójstw, itp. **Celem** jaki postawił sobie Doktorant było zatem zbadanie jak na poziom zatrudnienia wpływa jedna z jego determinant, to jest oczekiwany dochód, wyrażany poprzez zmiany wydatków konsumentów oraz przemysłowe inwestycje w majątku trwałym. Badania obejmują okres od pierwszego kwartału 1948 roku do trzeciego kwartału 2023 roku a zatem prawie 75 lat. Poddanie analizie tak długiego okresu czasu jest niewątpliwie zaletą badań, gdyż pozwala wyeliminować wpływ na ich wyniki czynników krótkookresowych, specyficznych, przypadkowych i uczynić te wyniki bardziej miarodajnymi. Całość badań podjętych w pracy koncentruje się na potwierdzeniu hipotezy zakładającej, że firmy zwiększają i ograniczają zatrudnienie w odpowiedzi na zmiany oczekiwanego dochodu. Dobór obszaru badawczego należy uznać za słuszny i umotywowany. Również cel pracy został sformułowany prawidłowo; jego realizacja dotyczy ważnej i aktualnej problematyki. Mam jednak pewne zastrzeżenia co do sposobu sformułowania hipotezy badawczej, do czego pozwolę sobie wrócić w dalszej części niniejszej recenzji.

Na zasadniczą część pracy składa się pięć rozdziałów, jednak istotne znaczenie dla całości rozważań ma również zamieszczony wcześniej dość obszerny przegląd literatury, który posłużył Doktorantowi do zidentyfikowania 13 zmiennych objaśniających zmiany ogólnego poziomu zatrudnienia, wykorzystanych następnie we wnioskowaniu ekonometrycznym. Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny, dotyczy zależności pomiędzy oczekiwaniami uczestników rynku a kształtowaniem się wielkości ogólnego popytu. W rozdziale drugim zaprezentowany został teoretyczny (ogólny) model zależności pomiędzy oczekiwanym dochodem oraz zmianami ogólnego poziomu zatrudnienia a następnie omówione zostały szczegółowo wszystkie zmienne objaśniające użyte następnie w analizie empirycznej przeprowadzonej w rozdziale czwartym. Rozdział ten stanowi aplikację metod modelowania ekonometrycznego do określenia wpływu oczekiwań (wyrażanych przez zmiany wydatków konsumentów i zmiany inwestycji przemysłowych w majątku trwałym) na zmiany wielkości zatrudnienia, co jest ważne dla udowodnienia przyjętej w pracy hipotezy badawczej. Rozdzielający te rozdziały (tj. rozdział 2 i 4) rozdział trzeci ma charakter metodyczno-opisowy – jest on rozszerzoną prezentacją różnego typu modeli ekonometrycznych, które Doktorant wykorzystał w pracy głównie w celu oszacowania wartości parametrów/współczynników przy zmiennych objaśniających. Rozdział piąty zawiera analizę zmian oczekiwań społeczeństwa amerykańskiego w latach 1958-2023, wpływu tych zmian na politykę oraz rekomendacje Doktoranta.

Wątpliwości można zgłosić w kwestii zasadności umieszczenia w treści pracy rozdziału trzeciego (20 stron tekstu). Koresponduje on bowiem słabo z pozostałą treścią pracy, ma raczej charakter podręcznikowy i oprócz pokazania zalet i wad różnych technik wnioskowania ekonometrycznego (głównie opierając się na poglądach innych autorów), w sumie nie wnosi nowych elementów do realizacji celu dysertacji. Rozdział ten powinien być ewentualnie dołączony do jej tekstu w charakterze aneksu. Zamieszczenie tego rozdziału w tekście pracy spowodowało, że tytuły rozdziału trzeciego i czwartego są niepotrzebnie bardzo do siebie podobne. Różnią się od siebie jedynie jednym słowem. Słowo „models” w pierwszym przypadku zostało zastąpione słowem „results” w drugim przypadku. W zasadzie jednak układ treści pracy należy uznać za prawidłowy. Wywody zawarte w pracy składają się niewątpliwie na logiczną całość, od zarysowania kontekstu badań poprzez analizę problemu, jego diagnozę na podstawie zastosowanej metodologii badawczej, do wniosków korespondujących z hipotezą pracy.

2. Ocena szczegółowa zawartości treściowej i merytorycznej

Doktorant formułując cel dysertacji określił precyzyjnie miejsce i okres objęty badaniami. Badania dotyczą mianowicie gospodarki amerykańskiej w latach 1948 Q1- 2023 Q3. Tymczasem hipoteza badawcza, do potwierdzenia której Doktorant zmierza nie zawiera tych elementów, co mogłoby sugerować, że chodzi o potwierdzenie hipotezy odnoszącej się do badań nad całością gospodarki wolnorynkowej (nie tylko amerykańskiej) w bliżej nieokreślonej perspektywie czasowej. Problem dysonansu jaki występuje w pracy pomiędzy jej celem a hipotezą badawczą wynika, jak się wydaje, z pominięcia przez Doktoranta przyjmowanej w rozprawach doktorskich struktury rozwiązywania problemu badawczego, polegającej na sformułowaniu tezy oraz hipotez badawczych, które są jej dopełnieniem i które z niej wynikają. W przypadku przyjęcia, że aktualna hipoteza badawcza jest tezą pracy, rolę hipotez mogłyby pełnić stwierdzenia zamieszczone przez Doktoranta w następnym zdaniu po hipotezie (str. 1, akapit 3 od dołu), że: 1) firmy unikają ryzyka (*are risk averse*) i 2) zajmują **zbyt (*overly*)** pesymistyczną postawę zarówno w okresach przyspieszonego wzrostu, jak i recesji. Są to bardzo mocne (z naukowego punktu widzenia) stwierdzenia i dane zamieszczone w tabeli 16 w rozdz. 4 oraz komentarz do tej tabeli z pewnością nie wystarczają do ich potwierdzenia czy też obalenia.

Zastrzeżenia można zgłosić również do sposobu uzasadnienia przez Doktoranta przyjęcia w badaniach ogólnego poziomu zatrudnienia (*aggregate employment*) a nie stopy bezrobocia jako podstawowego parametru badań (str. 2). Uwzględniając podany przez Doktoranta sposób liczenia obydwu tych kategorii ekonomicznych, nie można się zgodzić ze

stwierdzeniem Doktoranta, że oficjalnie liczona w Stanach Zjednoczonych stopa bezrobocia musi być gorszym *proxy* rozwoju sytuacji na rynku pracy niż wielkość zatrudnienia. Za odrzuceniem stopy bezrobocia i przyjęciem w badaniach ogólnej liczby zatrudnionych (*in labor force*) jako kategorii (właściwie) odzwierciedlającej sytuację na rynku pracy, przemawia zdaniem Doktoranta fakt, że stopa bezrobocia **może** rosnąć w okresie ożywienia i spadać w okresie recesji (co kłóci się z podręcznikowym ujęciem zachowania się tej stopy). Jego zdaniem, ogólna liczba zatrudnionych lepiej reaguje na zmiany koniunktury gospodarczej. Tymczasem jak wynika z danych zawartych w tabelicy 1 (str. 3), obejmujących dość krótki okres styczeń 2020-styczeń 2021, typowym zachowaniem tych dwóch kategorii ekonomicznych jest mocna zależność odwrotna (współczynnik korelacji -0,96), co wskazywałoby na co najmniej podobną wartość objaśniającą obydwu kategorii. Być może problem zniknąłby gdyby Doktorant uwzględnił w swoich badaniach średnie stany bezrobocia (stopy bezrobocia) w trakcie poszczególnych cykli koniunkturalnych. W rzeczywistości gospodarki amerykańskiej trudna do precyzyjnego uchwycenia jest zarówno stopa bezrobocia (wielość definicji stopy bezrobocia od U-1 do U-6, istnienie trudnej do określenia grupy tzw. *discouraged workers*, itp.), jak i ogólna wielkość zatrudnienia (*people in the labor force*), m.in. ze względu na czarny rynek pracy, zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy, itp.

Pewne zastrzeżenia można mieć również co do sposobu, w jaki Doktorant dokonał wyboru zmiennych objaśniających do równań regresji poddanych następnie procesowi oszacowania ich parametrów. Wybór ten dokonany został na podstawie przeglądu literatury. Niejasne są jednak kryteria tego doboru. Np. prof. Michał Kalecki na którego prace między innymi powołuje się Doktorant, już w swoich opracowaniach naukowych z lat 30. poprzedniego stulecia (np. *Koniunktura a zbrojenia*, 1935), wskazywał na znaczącą rolę wydatków na zbrojenia w kształtowaniu koniunktury gospodarczej a zatem również w kształtowaniu wydatków na konsumpcję prywatną i inwestycje przemysłowe, których zmiany Doktorant uważa za najlepsze *proxies* zmian oczekiwanego dochodu. Prof. Kalecki, który zasłużenie uznawany jest za współtwórcę szkoły keynesowskiej w ekonomii (*Keynesian-Kaleckian macroeconomics*) poświęcił również wiele uwagi analizie wpływu wydatków zbrojeniowych na perspektywy rozwoju gospodarki amerykańskiej. Teoretyczne podstawy tej analizy zaprezentowane zostały w jego pracy „Wpływ militaryzacji na cykl koniunkturalny po drugiej wojnie światowej” (1955). Problem jest o tyle wart analiz, że zgodnie ze statystykami Banku Światowego, na przykład w 2022 roku Stany Zjednoczone wydały na zbrojenia równowartość 3,5 procent swojego PKB, co stanowiło 40 proc. całości wydatków

zbrojeniowych na świecie; przy czym w 2022 roku udział Stanów Zjednoczonych w światowym PKB wynosił 25,4 procent. Jednocześnie wielkość wydatków zbrojeniowych w Stanach Zjednoczonych w 2022 roku była o ponad 45 procent wyższa niż wielkość wydatków zbrojeniowych razem wziętych pięciu kolejnych krajów, uszeregowanych wg wielkości tych wydatków (Chiny, Rosja, Indie, Arabia Saudyjska, Wielka Brytania). Jednocześnie wydatki zbrojeniowe absorbowwały w 2022 roku ponad 13 proc. całości wydatków budżetu federalnego Stanów Zjednoczonych.

Mając na względzie przedstawione wyżej dane, dotyczące wprowadzie jednego roku, ale w sumie bardzo charakterystyczne dla polityki wydatków zbrojeniowych prowadzonej przez Stany Zjednoczone, trudno byłoby obronić pogląd, że polityka ta nie wywiera istotnego wpływu zarówno na oczekiwany dochód (zwłaszcza firm pracujących dla kompleksu przemysłowo-zbrojeniowego), jak i ogólny poziom zatrudnienia. Tymczasem wydatki zbrojeniowe Stanów Zjednoczonych nie znalazły miejsca wśród zmiennych, zastosowanych przez Doktoranta w opracowanych przez Niego modelach. Powodów nie uwzględnienia tej zmiennej nie można poszukiwać w braku danych kwartalnych, gdyż dane te można otrzymać poprzez proste podzielenie wydatków rocznych przez 4. Byłoby to działanie odwrotne do stosowanego w praktyce amerykańskiej (np. w praktyce *Federal Reserve System*) procederu annualizacji stopy inflacji czy stopy wzrostu gospodarczego poprzez mnożenie danych kwartalnych przez 4. To samo dotyczy nie uwzględnionych w równaniach regresji tzw. *omitted variables*.

Praca niewątpliwie zyskałaby na kompletności, gdyby Doktorant podjął na przykład próbę zbadania, czy wysoki udział wydatków na zbrojenia w wydatkach budżetowych wywiera w długim okresie tylko pozytywny wpływ na oczekiwania, produkcję i ogólną koniunkturę gospodarczą, czy raczej jest to wpływ negatywny, na przykład ze względu na działanie swoistego efektu wypierania (*crowding out*) produkcji cywilnej przez produkcję wojskową. Jednym słowem chodziłoby o poszukanie odpowiedzi na pytanie, czy utrzymywanie wysokiego poziomu wydatków zbrojeniowych nie prowadzi w długim okresie do niekorzystnych zmian w strukturze produkcji, których skutkiem jest osłabienie wzrostu ogólnego poziomu dobrobytu społeczeństwa, gdyż znaczną część wytworzonego PKB stanowią dobra nie nadające się do konsumpcji.

W zamieszczonym na str. I streszczeniu pracy Doktorant pisze, że Jego praca „...jest w podstawowej mierze oparta na teorii oczekiwań oraz keynesowskiej teorii ekonomicznej”. Pomijając fakt dość powierzchownej integracji w pracy tych dwóch kluczowych wątków teoretycznych (część teoretyczna pracy oparta jest głównie na przeglądzie literatury), należy

również zauważyć brak w pracy szerszej konfrontacji na gruncie teoretycznym keynesowskich poglądów na **mechanizmy przebiegu procesów gospodarczych** z poglądami niekeynesowskimi. Tymczasem tego typu konfrontacja wydaje się celowa, chociażby dla pokazania różnic jakie w poglądach na te mechanizmy występują wśród przedstawicieli Nowej Syntezy Neoklasycznej (Nowego Konsensusu), skupiającej obecnie zarówno kontynuatorów myśli keynesowskiej, jak i neoklasycznej.

3. Ocena strony formalnej pracy.

Zgodnie z przywołaną na początku tej recenzji ustawą Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r., do rozprawy doktorskiej przygotowanej w języku obcym, powinno być dołączone również streszczenie w języku polskim (art. 187, ust. 4 Ustawy). Rozprawa doktorska Littlejohna Reida, którą otrzymałem do recenzji, nie zawiera takiego streszczenia. Oczywiście brak streszczenia w języku polskim nie wpływa w istotnym stopniu na moją ocenę strony formalnej pracy, jednak ten defekt formalny (jeśli dotyczy wszystkich egzemplarzy pracy) powinien zostać usunięty przed jej obroną.

Nie jestem w stanie ocenić w pełni poprawności językowej przedłożonej do recenzji dysertacji. Do pracy nie został dołączony certyfikat profesjonalnego biura tłumaczeń (tłumacza przysięgłego) potwierdzającego jej poprawność językową. W związku z tym w niniejszej recenzji zwrócę uwagę tylko na niektóre mankamenty formalne, które dostrzegłem w przesłanym tekście.

Przede wszystkim zdarzają się w dysertacji dosłowne powtórzenia (kopie) fragmentów, co nie powinno mieć miejsca w tego typu opracowaniu naukowym. Przykładem takiego kopiowania jest cały akapit pierwszy ze strony 4 oraz pierwszy akapit na stronie 6 (a zatem jedynie 2 strony dalej). Sporo innych tego typu przykładów można znaleźć również porównując teksty *Literature Review* oraz rozdziału pierwszego pracy.

Kontrowersje może też budzić zawarcie w tekście dysertacji obszernych fragmentów wcześniej publikowanych prac Doktoranta. Dobrą praktyką jest, jeśli chodzi o wykorzystanie przez autora wyników badań wykonanych w związku z przygotowaniem rozprawy doktorskiej, publikowanie tych wyników po, a nie przed uzyskaniem stopnia doktora. W przeciwnym wypadku może pojawić się pytanie o to, czy praca stanowi „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego” (art. 187, ust. 2 Ustawy). Z obowiązku recenzenta porównałem jako przykład fragmenty rozdz. 2, z publikacją Doktoranta w *Central European Review of Economics and Finance*, na której te fragmenty są oparte i stwierdzam, że tekst w recenzowanej dysertacji nie jest prostym powieleniem tekstu tej publikacji. Zgodnie z przywoływaną Ustawą pracę doktorską może stanowić „zbiór opublikowanych i powiązanych

tematycznie artykułów naukowych” (art. 187, ustęp 3), jednak praca mgr. Littlejohna Reida nie spełnia tego kryterium. Zwracając uwagę na wymienione wyżej, kontrowersyjne aspekty strony formalnej pracy, oceniam ją jednak pozytywnie.

4. Wnioski końcowe.

Oczywiście zgłoszone uwagi co do struktury, treści, jak i strony formalnej pracy nie podważają wyrażonej wcześniej opinii, że układ pracy jest logiczny, jej struktura jest właściwa z punktu widzenia przeprowadzonych w niej badań, jest spójna z celami jakie postawił sobie Doktorant, a także stanowi dobrą podstawę dowodzenia hipotezy badawczej. Zarówno przyjęty obszar badawczy, jak i zastosowana przez Doktoranta metodologia badań, są właściwe dla dysertacji doktorskiej i pozwalają sformułować wniosek, że prezentowana praca stanowi istotne uzupełnienie dorobku naukowego w zakresie analizy i oceny wpływu zmian oczekiwanego dochodu na zatrudnienie w Stanach Zjednoczonych.

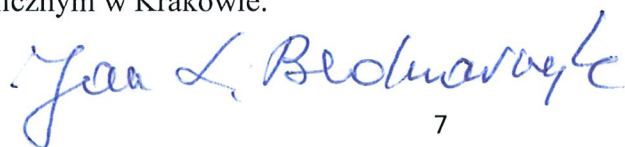
Dokonując merytorycznej oceny przedłożonej do recenzji pracy, należy podkreślić dojrzałość badawczą Doktoranta, umiejętność wykorzystania różnorodnych źródeł i metod badawczych do udowodnienia prawdziwości przyjętej hipotezy. Dysertacja może być dobrym przykładem wnioskowania naukowego. Praca ma oryginalny charakter, z powodzeniem mieści się w nurcie ekonomii empirycznej, w dyscyplinie Ekonomia i Finanse.

Nawiązując do zgłoszonych wcześniej uwag krytycznych chciałbym aby Doktorant w trakcie obrony zechciał zająć stanowisko w następujących kwestiach:

- 1) Jaka jest przydatność wyników badań ekonometrycznych jako podstawy podejmowania decyzji ekonomicznych w turbulentnym, charakteryzującym się dużą niepewnością otoczeniu ekonomicznym?
- 2) Co jest przyczyną unikania przez amerykańskie firmy ryzyka i czy strategia ta dotyczy wszystkich firm?
- 3) Skąd wynika fenomen zajmowania przez amerykańskie firmy zbyt pesymistycznej postawy w okresie ożywienia koniunktury?

5. Konkluzja

Biorąc pod uwagę zarówno zawartość merytoryczną, jak i poziom naukowy dysertacji pt. *The Effect of Expected Demand on Employment in the United States*, przygotowanej przez mgr. Littlejohna Reida stwierdzam, iż wypełnia ona kryteria stawiane pracom doktorskim zgodnie z Ustawą Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2022 r., poz. 574, z późniejszymi zmianami) i wnoszę o dopuszczenie jej do publicznej obrony w dyscyplinie Ekonomia i Finanse, w Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie.

Załącznik do recenzji rozprawy doktorskiej

Imię i nazwisko kandydata: **mgr Reid Littlejohn**

Tytuł rozprawy doktorskiej: „**The Effect of Expected Demand on Employment in the United States**”

Promotor: **dr hab. Piotr Stanek, prof.UEK**

Promotor pomocniczy: **dr hab. Marta Sordyl**

Recenzent: **dr hab. Jan Bednarczyk, prof. PŚ**

1. Ja, niżej podpisany stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska **p. mgr Reida Littlejohna** spełnia warunki określone w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (t.j. Dz. U. 2022 r., poz. 574, z późn. zm.) w związku ustawą z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669, z późn. zm.) i wnioskuję do Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie o dopuszczenie **Reida Littlejohna** do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

TAK/NIE*

2. Ja, niżej podpisany wnioskuję o wyróżnienie rozprawy doktorskiej.

TAK/NIE*

3. Uzasadnienie w przypadku Recenzji z negatywną konkluzją (25-200 słów):

1 lipca 2024

data sporządzenia recenzji

Jan L. Bednarczyk

podpis recenzenta

*niepotrzebne skreślić